

The mechanism of power and its impact on the punishment of citizens

Taher Tohidi¹ Mohammad Ashouri^{*2}

1. Ph.D. in Criminal Law and Criminology, Faculty of law, Theology and Humanities, Sciences and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: tohidilaw@gmail.com

2. Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Humanities, Sciences and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: m-ashouri@srbiau.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2021.285164.1496

Received:

2 March 2021

Accepted:

26 June 2021

Published:

19 February 2022

ABSTRACT

Power exists between citizens in all social relations and its effect on various fields can be clearly seen. Power has also played a role in the field of criminal law and it affects the process of citizen's punishment. The mechanism of punishment which affects by power can depart from its true path and eventually these affects can punish an innocent person or, in contrary save an offender from punishment. Power in various fields of politics, economy, military, etc. imposes itself on the mechanism of punishment. Any kind of power can affect fair trial and there are many instances of this in the history of criminal law that indicates how much power can affect the process of criminal justice. In famous lawsuits like Alfred and Dommy's cases, the evident effects of power can be seen on criminal law. This is an

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

undeniable truth.

Keywords: Power, punishment, Criminal policy, Object, Subject.

Excerpted from the dissertation entitled “Theoretical analysis of the effect of forms of power on the mechanism of punishment of criminals” Islamic Azad University, Tehran Science and Research Branch.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Mohammad Ashouri for their cooperation in preparing and writing this research.

Author Contributions:

Taher Tohidi: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Supervision, Writing - Original Draft

Mohammad Ashouri: Supervision, Validation, Conceptualization, Methodology.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Tohidi, Taher & Mohammad Ashouri “The mechanism of power and its impact on the punishment of citizens” *Journal of Criminal Law and Criminology* 9, no. 18 (February 19, 2022): 139-165.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Instrumental crimes are the type of crimes that has been occurred for reaching another goal. In this context, most of the financial crimes such as robbery, fraud, malversation and some of the other crimes are sub groups of instrumental crimes. These crimes are capable for being the subject of rational assumption due to direct relation with cost-benefit model. As a result, the rational choice theories are successful in explaining instrumental crimes. One of the crucial and fundamental assumptions of rational choice theory is to consider human being as people who are aware of their actions and motivation of their behavior is egoistic. There is not any harmony between the real societies in mentioned assumption, as we can see there are lots of cooperative behaviors among people in real societies. In fact, The rational choice theories are not successful in explaining cognitive process related to criminal decision making.

This paper chose the evolutionary psychology approach for explaining instrumental crimes because it is according to the cognitive situation of human being. In fact the evolutionary psychology has more harmony to the human being in real societies.

Rational choice theory use economical rationality approach for explaining instrumental crime but the evolutionary approach use adaptive rationality for explaining mentioned crimes. Adaptive rationality believes that human's mind has been designed perfectly for dominating on the repetitive crisis and problems that are fundamental in reproduction and survival. In adaptive rationality model there are always cognitive intermediates between preferences and behaviors. Realization of mentioned intermediates is the crucial key for understanding the relation of preferences and behavior.

Evolutionary psychology tries to explain social behavior of human being in the light of evolution. It explains the how natural selection and other characters of evolution are related to survive, cooperation and altruism. This approach, tries to find psychological evolutionary mechanisms of creatures. Decision making and rational choice is one of the interesting areas for research in evolutionary psychology.

Accordingly, Evolutionary psychology as an interactional approach tries to explain that the fraudulently and egoist behaviors that end to instrumental crimes are emerge from cooperative and sustainable strategies among societies. The main and fundamental assumption of this paper is that cooperative behaviors pave the way for making opportunistic

strategies; we cannot explain the second category of approaches without considering first category of approaches.

Both of approaches are active strongly, they are in a permanent quarrel to develop their methods and there are improving methods that develop evolutionary psychology.

Sustainable cooperative strategies have been created due to evolutionary psychological mechanism such as theory of mind, empathy and fairness. These mechanisms pave the way for stability and transferring of cooperative behaviors in societies.

Theory of mind helps people to know that human being have independent thoughts and preferences for themselves. In the first step, it sounds so simple but it is rare in the nature and it can be the result of social evolutionary of human being. In the other hand, the cooperative approaches make the context for understanding the excitement of other people and having proper interaction to that.

Fairness approach helps people to prevent abuse of cooperative behaviors of others. But these approaches presents adequate tools for executing the opportunistic approaches I it has been needed. There are always possibilities of simulation for opportunistic people, so it can be used to change the game and zero-sum have been replaced by positive-sum. This situation cannot be sustainable because the psychological situation and human survival do not let to use these negative approaches.

In this research, psychological evolutionary is a crucial and notable supplement for describing rational choice theory.

This is a descriptive analytic study that is based on fundamental orientation. The data of this paper has been collected based on secondary resources.

There is explanation of evolutionary psychology and its method to describe the reason of commitment of instrumental crimes, due to multilayer and interactional nature of the theory. Then, there are cognitive contexts of cooperative behaviors has been identified. This explanation is the introduction to creation of opportunistic mechanism such as instrumental crimes. It can be seen that this paper has been classified in three layers.

مکانیسم قدرت و تأثیر آن بر مجازات تابعان

طاهر توحیدی^۱ محمد آشوری^{۲*}

۱. دانش‌آموخته دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Email: tohidilaw@gmail.com
۲. استاد، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Email: m-ashouri@srbiau.ac.ir: نویسنده مسؤول*

چکیده:

جریان سیال قدرت را از دل تمام مناسبات اجتماعی می‌توان به نظاره نشست و پربیراه نخواهد بود گر گفته شود؛ دانش، تابعی از قدرت و انسان، محصول قدرت است. سیطره قدرت را در تمام اشکال آن و در بستر مناسبات اجتماعی، می‌توان دریافت و بدیهی است، پرداخت ذهنی و تکثیر کاربرد اظهاری چنین مفهوم پُرپیچیده‌ای، توسط تابعان نیز به سهولت صورت می‌گیرد، ولی عیان فارغ از نیاز به بیان است که تابعان، متوجه اسارت راستین خویش در چنگال پر از تحکم قدرت نبوده و نیستند. مکانیسم قدرت از درون نهادهای برساخته و تصنع اجتماع انسانی به جریان خواهد افتاد. نظام قضایی هر کشوری در زمره برجسته‌ترین ارگان‌هایی است که مسؤولیت اجرای قانون برتافته از روابط قدرت پیش و پساقانونگذاری را برعهده دارد. کیفی‌دهی تابعان، نمودگار بارز اعمال قدرت قانون و یا قدرت به نام قانون خواهد بود که نظری تبارشناختی به دعاوی شهیر جهانی، راستی سخن را هویدا خواهد ساخت.

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌کده حقوق

انجمن ایرانی حقوق کیفری
انجمن ایرانی حقوق جزا

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:
10.22034/IJLC.2021.285164.1496

تاریخ دریافت:
۱۲ اسفند ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:
۵ تیر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:
۳۰ بهمن ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها:

قدرت، کیفر، سیاست کیفری، ابژه، سوژه.

برگرفته از پایان‌نامه با عنوان «تحلیل نظری تأثیر اشکال قدرت در مکانیسم کیفردهی مجرمان» دانشگاه آزاد اسلامی

واحد علوم و تحقیقات تهران

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر محمد آشوری، بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

طاهر توحیدی: نظارت. تحلیل. تحقیق و بررسی. منابع. نوشتن - پیش‌نویس اصلی. مفهوم‌سازی. روش‌شناسی. دکتر محمد آشوری: مفهوم‌سازی. روش‌شناسی. نظارت. اعتبار‌سنجی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

توحیدی، طاهر و محمد آشوری «مکانیسم قدرت و تأثیر آن بر مجازات تابعان». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۹، ش. ۱۸ (۳۰ بهمن، ۱۴۰۰): ۱۳۹-۱۶۵.

مقدمه

مفاهیم قدرت و مجازات، همیشه در زمره موضوعات مورد علاقه بسیاری از افراد قرار داشته و واقعیتی عیان و بر همگان ثابت شده است که منازعات اجتماع انسانی حتی در آنجا که برای پیشرفت انسان‌ها صورت گرفته، از گذر تصاحب قدرت بوده است. قدرت در تمام امور زندگی بشری جریان دارد و تنیدگی آن با سایر واقعیت‌های زندگی انسان در اجتماع، باعث شده که صورت موضوعات دچار تغییر شگرفی گردد. قدرت در زبان و گفتار، در حقوق و سیاست روزمره، در روابط اجتماعی، در روابط اقتصادی، نظامی و هر آنچه به ذهن متبادر می‌گردد، حضور فعال دارد و اصلاً نمی‌توان آن را نادیده گرفت. مکانیسم مجازات نیز خود نشانگر اجرای قدرتی به نام قدرت قضایی در یک جامعه می‌باشد و احکام قضایی از قدرت اجرایی برخوردار خواهند گشت.

روابط متقابل و دو سویه هر کدام از مفاهیم قدرت و کیفر و بررسی آنان از اهمیت اساسی برخوردار است و باعث احراز بسیاری از واقعیات می‌شوند که در ابتدا فقط نمای ظاهری آنان معلوم می‌باشد. نمای ظاهری مقولاتی مثل قدرت و کیفر و قانون، ظاهراً مثبت می‌نمایند ولی با واکاوی و کنکاش موضوعات و بررسی دقیق و با پی بردن به کنه مفاهیم، در خواهیم یافت که این مقوله‌ها بار معنایی متفاوت و حتی در داخل خود، ماهیتی کاملاً جدا از آنچه به ظاهر نمایان می‌سازند، دارند.

دگرگونی بنیادین ساختارهای سابق و جایگزینی شیوه‌های جدید حکمرانی مبتنی بر قوانین، باعث ایجاد سیستم جدید کیفردهی و تغییر شیوه‌های تحمیل مسؤلیت کیفری بر تابعان شد. پدیدار اعمال قدرت در تحمیل مجازات، که در نتیجه یک دادرسی عادلانه و قانونی صورت گرفته باشد، روایی مجازات را توجیه می‌نماید ولی به‌هر حال، فناوری مجازات و شیوه تحمیل آن بر تابعان حقوق جزا، تغییر یافته و این تغییر ناشی از دگرگونی نظام قدرت و اشکال آن بود که رژیم کیفردهی مجرمان را نیز متنوع و متحول نموده بود.

۱- چگونگی کارکرد قدرت

پرسش کلیدی این است؛ قدرت، چگونه عمل می‌کند؟ شرط مقدم تشخیص میزان تأثیر قدرت بر موضوعات و نیز عواملی که بر اعمال و اجرای قدرت تأثیر می‌گذارند، تنها از گذر پاسخ منطقی به پرسش فوق، امکان‌پذیر خواهد بود.

«منتسکیو» در کتاب «روح‌القوانین»، بحث ضرورت تفکیک قوا را به‌منظور جلوگیری از تمرکز قدرت مطرح نموده که سبب فساد حکومت‌ها می‌گردد. «در حکومت‌های استبدادی نیروی زور و اجبار به اطاعت مطلق از یک شخص که قدرت را در دست دارد، اساس کار است و از شرافت به دور می‌باشد. در حکومت‌های استبدادی، طبیعت حکومت یک اطاعت نامحدودی را ایجاد می‌کند، اراده پادشاه به محض اینکه معلوم شد باید اثرش فوراً معلوم شود و در این قبیل حکومت‌ها، اراده پادشاه مطلق و غیرقابل تغییر است. هر امری که شاه مستبد صادر می‌کند کافی بوده و باید پذیرفت. حکومت استبدادی مبنی بر اصل ترس است و شخص مستبد نمی‌تواند تحمل کند که پادشاهی و قدرت وی

به دست افراد دیگر بیفتد.»^۱

در نگاه «روسو»، بنیان قرارداد اجتماعی، به‌منظور پرهیز از تمرکز قدرت در دست یک شخص خودکامه می‌باشد. قرارداد اجتماعی به حکومت، قدرت مطلق داده و این قدرت چون تحت‌نظر افکار عمومی رهبری می‌شود، نام هیئت حاکمه را به خود می‌گیرد. از نظر «روسو» جریان قرارداد عمومی و تسلط هیأت حاکمه در لوای آن، باید به‌صورت تام در جهت رفع احتیاجات عمومی باشد و جریان قدرت باید در این مسیر به کار گرفته شود. تنها قراردادی استوار و بادوام است که منافع مشترک همگان را در بر بگیرد و همیشه در فکر تأمین منافع عمومی جامعه باشد.^۲

«ستوارت میل»^۳ هم در مورد حدود قدرت داد سخن پراکنده و با رد استواری بنیان جامعه بر قرارداد اجتماعی اعتقاد بر آن دارد که، «هر کسی که از حمایت اجتماع بهره‌مند می‌شود، بهای نفعی را که از این حیث می‌برد به جامعه مدیون است. عدم زیان رسانیدن به حقوق دیگران و رعایت منافع همدیگر شرط اول زندگی در جامعه است و ایفای تعهدات در مقابل جامعه و دریغ نمودن از حراست از جامعه نیز شرط دومی است که رفتارهای فرد در جامعه بر اساس آن استوار می‌شود. جامعه حق دارد این شرایط را جبراً بر آنها بی‌تحمیل کند که از زیر بار تعهدات خود شانه خالی می‌کنند و قدرت جامعه باید با اعمال قانون، راه را بر نقض تعهدات مسدود نماید.»^۴

«ماکس وبر»^۵ در بحث قدرت ساختار سیاسی جوامع و اعتبار قدرت‌های بزرگ نیز بر این عقیده است که؛ «همه ساختارهای سیاسی از زور استفاده می‌کنند، اما از جهت دامنه و نحوه توسل به زور یا تهدید به استفاده از آن علیه سایر سازمان‌های سیاسی، با یکدیگر متفاوت‌اند. این تفاوت‌ها نقش ویژه‌ای در تعیین شکل و سرنوشت جماعت‌های سیاسی دارند. همه ساختارهای سیاسی به یک اندازه «توسعه‌یابنده» نیستند و همه آنها در صدد برنمی‌آیند قدرت خود را رو به بیرون توسعه دهند و نیروهای‌شان را برای کسب قدرت سیاسی و اعمال سلطه بر سرزمین‌ها و جماعت‌های دیگر، از طریق الحاق یا وابسته کردن آنها، بسیج کنند.»^۶

در مورد چگونگی کارکرد قدرت در جامعه، «برتراند راسل»^۷ عقیده بر آن دارد که؛ «جوامع در ارتباط با قدرت به اقسام طرق با هم فرق دارند. اولاً؛ در مقدار قدرتی که در اختیار افراد یا سازمان‌های آنها قرار دارد؛ مثلاً آشکار است که به سبب افزایش سازمان‌یافتگی، دولت امروز بیش از گذشته قدرت دارد. ثانیاً؛ جوامع از لحاظ نوع سازمانی که در آنها بیشترین نفوذ را دارند، در عمل فرق می‌کنند؛ استبداد نظامی، حکومت دینی، و حکومت متنفذان با یکدیگر فرق فراوان دارند. ثالثاً؛ جوامع بر حسب

۱. شارل منتسکیو، روح‌القوانین، ترجمه علی‌اکبر مهتدی (تهران: نشر امیرکبیر، ۱۳۴۳)، ۱۲۰-۱۲۱ و ۱۶۶.

۲. ژان ژاک روسو، قرارداد اجتماعی، ترجمه سعید حبیبی (تهران: نشر ابرسفید، ۱۳۹۷)، ۵۴-۱۱۵-۱۴۳.

3. John Stuart Mill

۴. جان ستوارت میل، رساله درباره آزادی، ترجمه جواد شیخ‌الاسلامی (تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۵)، ۱۹۱-۱۹۲.

5. Max Weber

۶. ماکس وبر، دین، قدرت، جامعه، ترجمه احمد تدین (تهران: نشر هرمس، ۱۳۹۴)، ۱۸۳.

7. Bertrand Arthur William Russell

تفاوت راه‌های دست‌یافتن به قدرت فرق می‌کند: سلطنت موروثی، نوعی فرد قدرتمند پدید می‌آورد و صفات لازم برای یک روحانی بزرگ، نوعی دیگر؛ دموکراسی، شکل سوم فرد قدرتمند را پدید می‌آورد و جنگ، شکل چهارم را.^۸ «راسل» با بیان اشکال متعددی از قدرت اقتصادی، نظامی، دیانتی و غیره، کارکرد هر کدام از قدرت‌ها را بر یک نمونه تاریخی عینی منطبق کرده و نتیجه می‌گیرد که بسته به نوع آن، می‌تواند عملکرد قدرت در شکل متفاوتی برای سلطه صورت بپذیرد. «فوکو»^۹ پیشینیان را با این عبارات به چالش کشید. «نباید قدرت را بر اساس الگوی استیلای تعمیم‌یافته گروهی بر گروه دیگر فهمید، بلکه باید قدرت را به‌منزله کثرتی از روابط نیرو فهمید. روابطی درونی و حوزه‌ای که در آن عمل می‌کنند و سازمان خود را می‌سازند. قدرت از خاستگاهی واحد نمی‌آید، بلکه هر آنجا که عمل می‌کند یافت می‌شود، یعنی در مناسبات متغیر و ناپایدار روابط نیرو در سطوح موضعی. قدرت، نه یک نهاد است نه یک ساختار؛ نیرویی که بتوان برای آن مکانی تعیین کرد، هم نیست. قدرت «همه جا» هست، قدرت «نامی است که می‌توان به‌موقعیت استراتژیک و پیچیده در جامعه‌ای خاص داد.» روابط قدرت بیرونی و در نتیجه در ارتباط با سایر انواع روابط نظیر فرایندهای اقتصادی یا دانش‌ها نیست، بلکه درونی آنهاست. قدرت از پایین می‌آید و از روابط کثیر نیرو که در دستگاه‌های تولید، خانواده‌ها و نهادهایی که کل‌پیکر اجتماعی را درمی‌نوردند، عمل می‌کند. روابط قدرت، التقاتی است، اما غیرسوپرکتیو، یعنی روابط قدرت از محاسبه هدف‌ها نشان دارد، اما محصول انتخاب یا تصمیم‌گیری سوژه فرد نیست و سرانجام هر جا که قدرت است، مقاومت نیز هست. قدرت، پدیده‌ای رابطه‌مند است که در کثرتی از نقطه‌های مقاومت موجود در سرتاسر شبکه قدرت وجود دارد.»^{۱۰}

در تفکر «فوکو»، قدرت در قالب یک نهاد و یا توانایی فکری فردی یا گروهی و مانند آن نیست، بلکه تبلور چنین مفهومی را باید در بطن روابط ناپایدار و نابرابر میان افراد دریافت. تکنولوژی بدنی، سیاست جسمانی، جامعه انضباطی و بررسی روابط میان دانش و قدرت، موضوعات موردنظر «فوکو» را در مقوله قدرت بیان می‌دارند. انگارش «فوکویی» از نوع تکوین دانش به‌وسیله قدرت، در نوع خود بی‌نظیر است و همین موضوع چگونگی اجرای قدرت را نمایان می‌سازد. «فوکو» با برقراری و فرض قرار دادن وجود قدرت در تمام مناسبات اقتصادی و فقدان هیچ فضایی خارج از نفوذ قدرت، موضوع عملکرد قدرت را بنیادی‌تر از آن دانسته که بتوان مانند مارکسیست‌ها یا لیبرال مسلمانان، آن را در چهارچوب یک عامل اقتصادی خاص یا آزادی فردی یا سایر عوامل تک‌بعدی، گنجانند.

از دید «فوکو» تنها در قالب رابطه میان فرد و نهاد است که ما عملکرد قدرت را به روشن‌ترین وجه درمی‌یابیم. بنابراین کار «فوکو» بیش از همه انتقاد از باور کسانی است که قدرت را چیزی در تملک یک نهاد یا گروهی از افراد می‌دانند، یا معتقدند که قدرت تنها با سرکوب و تحدید سروکار

۸. برتراند راسل، قدرت، ترجمه نجف دریابندری (تهران: نشر خوارزمی، ۱۳۹۷)، ۹ و ۳۰.

9. Paul Michel Foucault

۱۰. پیتلر میلر، سوژه، استیلا و قدرت، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده (تهران: نشر نی، ۱۳۹۸)، ۲۴۹.

دارد. «فوکو» استدلال می‌کند که قدرت مجموعه روابطی است که در سراسر جامعه گسترده است، نه اینکه صرفاً در نهادهای خاصی چون دولت یا حکومت جای گرفته باشد.^{۱۱}

«تلاش فوکو بر رهایی اندیشیدن به قدرت از قیود منفردسازی و کلی‌سازی ساختارهای قدرت مدرن استوار است و به‌زعم وی، ما باید اشکال جدیدی از سوژگی راه، از طریق نفی این نوع از فردیت پرورش دهیم، که قرن‌ها خود را بر ما تحمیل کرده است.»^{۱۲} با بررسی موضوع از این منظر است که می‌توان بعد از پی بردن به روابط سیالیکی قدرت، درخصوص آن به بحث نشست.

طریقه مکانیسم قدرت در بطن جامعه و نحوه عملکردش، بر مبنای کارکردهای پنهان آن خواهد بود که در هر زمان ممکن و هر لحظه، به بازتولید قدرت و تقویت آن کمک می‌رسانند. در فضای گفتمان، قدرت به تکوین دانش منجر گردیده و رسالت گفتمان نیز همانا انتقال و تولید قدرت و تقویت قدرت است. گفتمان‌ها نه تنها مربوط به چیزهایی هستند که می‌توانند گفته و یا در موردشان گفته شود، بلکه درباره این نیز هست که چه کسی، در چه زمانی و با چه آمریتی می‌تواند صحبت کند. آنها مجسم‌کننده معنا و ارتباطات اجتماعی‌اند؛ آنها هم شکل‌دهنده ذهنیت و هم ارتباطات قدرت‌اند. بنابراین معانی و مفاهیم نه از درون زبان بلکه از درون اعمال تشکیلاتی و ارتباطات قدرت ناشی می‌شوند. گفتمان‌ها احتمال تفکر را تحمیل می‌کنند. گفتمان هم بردار قدرت است و هم تولیدکننده آن، هم نیرو دهنده آن است و هم فرساینده آن.^{۱۳} با این وصف می‌توان دریافت که دست قدرت از آستین گفتمان بیرون آمده و گفتمان از روابط درون جامعه تأثیر پذیرفته و شکل آن، برتافته از وضعیت درون جامعه است.

موضوع قابل‌ذکر دیگر از منظر «فوکو» این است که قدرت می‌تواند در ارتباط با آزادی نیز در درون جامعه بر سوژه اعمال شود، بدان معنا که رابطه قدرت و آزادی نیز قابل‌تأمل بوده و در شبکه روابط انسانی نیز می‌توان شاهد مناسبات پیچیده میان این دو مفهوم بود. بدیهی است که مسیر قدرت با توجیه آن از مسیر آزادی، مهم‌ترین حربه برای پدیدار شدن بدترین حاکمیت‌ها بوده است. قدرت با تأکید بر آزادی، خود را نشان داده و روابط بین قدرت و مقاومت، چگونگی اجرای قدرت در شبکه روابط اجتماعی را آشکار می‌سازد.

در مقابل اعمال قدرت بر سوژه در جامعه، به تدریج قدرت حاکم شکل گرفته و در همان آن نیز، مقاومت برای رهایی از سیطره قدرت آغاز می‌شود. جوامع انسانی بر نظامی از روابط قدرت استوار گردیده و با از بین رفتن نظامی از قدرت‌ها در یک جامعه، رژیم دیگری از قدرت‌ها سر برخواهد آورد و دیالکتیک قدرت و دانش در تصویری دیگر از روابط بازتولید می‌گردد. «فوکو» نمی‌تواند با تعریف واحد فلاسفه ماقبل خویش از قدرت، موافقتی داشته باشد، چراکه به‌زعم وی، دریافت معنای قدرت تنها در «رابطه» امکان‌پذیر خواهد بود. با توجه به روابط افراد در جامعه، قدرت نیز به تکرار، توزیع

۱۱. سارا میلز، میشل فوکو، ترجمه داریوش نوری، (تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۹)، ۵۹ و ۶۳.

12. M. Foucault, *Beyond Structuralism and Hermeneutics*, With afterword by and an interview with Michel Foucault (Chicago: University of Chicago, 1983), 211.

۱۳. حمید عضدانلو، سیاست، قدرت، عقلانیت، گفتار «میشل فوکو» (تهران: نشر علم، ۱۳۹۱)، ۱۶۲-۱۶۳.

می‌گردد و به‌صورت مداوم نیز فرایند پیچیده آن در حال اصلاح می‌باشد و باز هم بسته به نوع نظام حاکم، از طریق دانش اعمال می‌شود.

۲- عوامل مؤثر در اعمال قدرت

قدرتی که در بدنه و تمام روابط اجتماعی رسوخ و نفوذ دارد و حتی دارندگان قدرت نیز از تأثیر قدرت مصون نیستند، تحت تأثیر چه عواملی به اجرا درمی‌آید؟ به عبارت دیگر، چه عواملی در به اجرا در آمدن قدرت، نقش دارند؟ بسته به نظرگاه قدرت و اینکه از چه دیدگاهی به قدرت نگاه می‌کنیم، می‌توانیم عوامل تأثیرگذار در اجرای آن را نیز ارزیابی و مورد بررسی قرار دهیم. غیر از «میشل فوکو» که قدرت را به‌صورت سیال در بدنه جامعه مورد ارزیابی قرار می‌دهد، سایر اندیشمندان ماقبل وی اعم از «راسل»، «وبر»، «مارکس»^{۱۴} و غیره، هر کدام از نگاهی تک‌بعدی و با تعریفی واحد از قدرت، به بررسی آن پرداخته بودند و بنابراین، هر کدام نیز به یک عامل در اجرای قدرت اعتقاد داشتند. برای نمونه «کارل مارکس»، نقش و عامل «طبقه» را در چگونگی به اجرا درآمدن قدرت، مورد بررسی قرار می‌داد و «راسل» بر موضوع ایدئولوژی انگشت نهاده و بر همین اساس، تأثیر بر باور تابعان را همچون عامل مؤثر در اجرای قدرت مورد بررسی قرار می‌دهد. سایر اندیشمندان هم باتوجه به عوامل متفاوت دیگر و نقش آنها در اجرای قدرت، به واکاوی موضوع پرداخته‌اند. در این راستا و به دلیل گستردگی موضوع و عدم امکان بیان در یک نوشتار مختصر، تمرکز بر پنداشت «فوکو» خواهد شد. قدرت از منظر «فوکو»، با گستردگی آن در روابط میان افراد در جامعه قابل تبیین است. گستره روش شناختی تحلیل قدرت‌های خرد را باید در چهارچوب شبکه مفهومی قدرت، ملاحظه نمود. «فوکو» با تحلیل قدرت، آشکارا به نامشروع بودن قدرت دولت‌ها پرداخته و نشان داده که حاکمیت‌ها چگونه از جریان «گفتمان»‌های مقبول به تحمیل قدرت خود از طریق حذف گفتمان‌های غیرمقبول، می‌پردازند. بنابراین گفتمان که از دانش نشأت می‌گیرد، عامل مهم و مؤثری در کاربرد شکل خاصی از قدرت (بسته به نوع و ماهیت گفتمان) بوده و به‌درستی هم باید دگرباره گفت؛ دست قدرت از بطن گفتمان‌ها بیرون می‌آید.

«از دیدگاه «میشل فوکو»، در سالیان اخیر، دولت از چشم‌اندازهای بسیار گوناگون، مثل رشد بی‌حد و حصر دولت، به همراه قدرت مطلق و بوروکراسی گسترده آن، به چالش کشیده شده است. دولتی با هسته‌های فاشیستی و خشونت‌پنهان در زیر لایه‌های رفاه اجتماعی پدرسالارانه. «فوکو»، انگاره حکومت‌داری را به روش هدایت رفتار انسان‌ها و شبکه‌ای پیچیده برای تحلیل روابط قدرت دانسته است. این شبکه برای تحلیل شیوه‌های هدایت رفتار دیوانگان، بیماران، مجرمان و کودکان معتبر تصور می‌شود، به همین سان ممکن است برای تحلیل پدیده‌های کاملاً متفاوت و بزرگ مقیاسی چون سیاست اقتصادی یا مدیریت کل بدنه اجتماعی و غیره نیز معتبر باشد. دولت در خود و از طریق دینامیسم خودش، از نوعی قدرت گسترش برخوردار است. دولت نوعی تمایل ذاتی به گسترش و

14. Karl Marx

نوعی امپریالیزم درون‌زاد دارد که دائماً آن را به‌سوی بسط سطوح خود و افزایش دامنه، عمق و ژرفایش سوق می‌دهد؛ تا جایی که به‌کلی بر دیگری، بیرون، آماج و ابژه‌اش، یعنی جامعه مدنی، غالب می‌شود.^{۱۵}

در این عبارت می‌توان به‌روشنی دریافت، جامعه مدنی که عامل بر سازنده‌ی قدرت بوده، در اثر به وجود آمدن ساختارها و مرجعی به نام دولت با انواعی از توجیبات درون‌ساختاری، به‌تدریج به سمت فرورفتن در شبکه عمیق قدرت، هدایت‌شده و به ابژه تبدیل گشته است. جامعه مدنی مهد پیدایش قدرت سیاسی بوده ولی به نحو غریبی در دامن قدرت سیاسی گرفتار آمده و این قدرت حتی، دارندگان قدرت را نیز از سیطره نفوذ خویش مصون نداشت است.

باتوجه به بررسی و تحلیل مکانیسم‌های اجرایی قدرت از دیدگاه متفکران متعدد، می‌توان بدین نتیجه دست یافت که؛ به‌زعم برخی و از دیدگاه اول، نگاهی جبری و تک‌بعدی به قدرت وجود دارد که سوژیکتویته را خرد و نابود می‌نماید و از این طریق به برشمردن عوامل متعدد اثرگذار بر اجرای قدرت انگشت خواهند نهاد. بدان معنا که قدرت، از مسیر له نمودن سوژه عمل می‌نماید، یعنی همان عاملی که زمانی، قدرت را شکل بخشیده است. از دیدگاه دوم و از نگاه متفکران پسامدرنیسم نیز، قدرت در هر لحظه از زمان و در مکان و بسته به نوع روابط متغیر و شکل اجرایی آن نیز با تدقیق در بستر آن، اعمال خواهد شد. در این دیدگاه نباید به دنبال یک عامل خاص گشت و بلکه از خلال تحلیل شکل هر کدام از مقاومت‌ها، می‌توان به شکل اجرایی قدرت و سازوکار آن در عمل و عامل مؤثر بر قدرت، دست یافت. به عبارت دیگر، عوامل مؤثر بر مکانیسم قدرت را باید از درون واکنش‌های متقابل، دریافت.

۳- نظری تبارشناختی به تأثیر اشکال قدرت در مجازات تابعان

مجازات مجرمان تابعی از مناسبات قدرت بوده و قدرت بر مجازات در بستری تجربی هم تأثیر می‌گذارد. کیفی‌دهی محکومان جزایی، بی‌تأثیر از نفوذ اشکال قدرت نیست و قدرت در فرایندهای دادرسی و تحمیل مسؤولیت کیفری هم اثر دارد که درنهایت منجر به صدور حکم محکومیت فرد می‌گردد. نوع مجازات که از سوی مرجع قضایی تعیین می‌شود در چهارچوب مناسبات قدرت قابل تجزیه و تحلیل است. چه آن هنگام که توسط مرجع قضایی، نوع خاصی از کیفر برای مرتکب در نظر گرفته شده و چه هنگامی که مجازات به‌موقع اجرا گذارده می‌شود. در هر دو حالت مذکور، قدرت نقش بازی خواهد کرد.

تأثیر خرده‌قدرت‌های متعددی چون؛ ثروت، ارتباط سیاسی، وابستگی نژادی، علقه‌های دیانتی و غیره در مکانیسم کیفردهی تابعان تا بدان میزان است که در نظر بسیاری، سیستم جرایم و مجازات را به صحنه رقابت قدرت‌های پنهان و آشکار، تبدیل نموده است. نفوذ قدرت در این مرحله، به معنای بی‌اعتقادی کارگزاران به سیاست‌های تبیینی خود آنان می‌باشد که به‌تدریج، ایمان و اعتقاد

۱۵. میشل فوکو، *تولد زیست سیاست*، ترجمه رضا نجف زاده (تهران: نشر نی، ۱۳۹۲)، ۲۵۸-۲۵۹.

شهروندان را نیز به کارایی نظام قضایی متزلزل نموده و از بین می‌برد. شهروندان به مسیر «رقابت قدرت» رهنمون خواهند شد و هرکدام از طرفین درگیر و سهامداران در جرم، با توسل به انواع و اقسام راهکارها، در صدد نشان دادن چربش قدرت خویش بر طرف مقابل خواهند بود. در واقع در چنین فضایی، دامنه «تأثیرگذاری» بر مکانیسم کیفری و مجازات، خود «برتری قدرت یک طرف بر قدرت دیگر سوی دخیل در دعوی» را نمایان می‌سازد. تابعان، در چنین فضایی پی خواهند برد که موفقیت در آوردگاه جزایی، ارتباط مسلم و قاطعی با توان آنان در دسترسی به مصادر و نیروهای پیدا و پنهان قدرت دارد.

«مرحله تعیین کیفر به‌طور کلی فرایندی است که حاکمیت از طریق آن نسبت به افرادی که قانون را نقض کرده‌اند و محرمیتشان قبلاً طی مرحله مستقلی ثابت شده است، واکنش نشان می‌دهد.»^{۱۶} در صدور حکم مجازات برای مرتکبی که ناقض ارزش‌های اجتماعی گردیده، عوامل متعددی نقش ایفا می‌نمایند و مناسبات قدرت در این زمینه برجستگی خاصی دارند. در حقیقت تعیین دقیق کیفر، جدای از واکنش به پدیده ناقض هنجار مقبول عمومی، باید هدف را نیز تأمین نماید و موفقیت تام یک کیفر تعیینی دقیق را با توان حصول هدف غایی، می‌توان ارزیابی کرد. دیدگاه‌های متعدد سزاگرایی، فایده‌گرایی، دیدگاه‌های التقاطی، نگرش‌های ترمیمی و غیره، در ارتباط با تعیین کیفر و هدف از آن مطرح شده‌اند.^{۱۷}

برای نمونه باید اشاره داشت: «در سامانه فایده‌گرایی، کیفر و کیفردهی امری ذاتاً زشت و مذموم قلمداد می‌شود، زیرا این پدیده به‌خودی‌خود حامل درد و رنج و کاهش لذت به اشکال گوناگون است و از آنجایی که هر دردی بد است، ناگزیر «تمامی کیفرها فی‌نفسه مذموم و ناپسند می‌باشند» و از این رو در صورت ضرورت به‌عنوان شرّ ناگزیر مورد حکم قرار می‌گیرند. این شرّ ناگزیر، هنگامی توجیه‌پذیر است که با ملاحظات فایده‌گرایانه، اجرای آن در قیاس با عدم اجرای آن نتایج مثبت در پی داشته و در جهت حداکثرسازی «خیر» و کاهش «شر» عمل کند.»^{۱۸}

به‌هرروی باید توجه داشت؛ کیفر در قالب هرکدام از نظریات مزبور در یک نظام قضایی و باتوجه‌به هدفی که از آن انتظار می‌رود، در زمان تعیین آن و هم در زمان اجرا، ملهم از مناسبات قدرت خواهد بود. در خلال فرایندهای دادرسی، مسائلی پیش خواهد آمد که می‌تواند در صدور یک حکم تأثیر بگذارد. برخی از این مسائل به اشخاص برگشته و بعضی نیز به اوضاع جانبی غیرشخصی برمی‌گردد. دخالت و میزان نفوذ هرکدام از عوامل فردی و عینی که باعث تغییر در ماهیت احکام شود، در قالب تأثیر قدرت بر قانون قرار خواهد گرفت که باعث صدور حکم مجازاتی می‌شود که

۱۶. نسرين مهرا، «کیفر و چگونگی تعیین آن در فرایند کیفری انگلستان (با تکیه بر کارکردهای کیفر)»، تحقیقات حقوقی ۴۵ (۱۳۸۶)، ۶۵.

۱۷. برای مطالعه بیشتر نک: تام بروکس، مجازات، ترجمه محمدعلی کاظم نظری (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵)، ۱۶۴-۴۰.

۱۸. جهاندار اکبری و دیگران، «فلسفه سلب حیات با نگاهی بر حقوق کیفری ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری ۳۰ (۱۳۹۹)، ۴۱-۹.

اگر از نفوذ این عوامل مصون می‌ماند، هرگز بدین صورت نگاشته نمی‌شد. بنابراین، مرتکب مجازاتی دریافت نموده که در اثر عوامل متعدد؛ شدیدتر از حد معمول است یا خفیف‌تر از میزان لازم و در هر دو حالت، نقش قدرت در تخفیف قابل ملاحظه و یا تشدید قابل ملاحظه، نمایان می‌گردد. در هر دو حالت مذکور، قانون رعایت نشده و دلیل آن هم به مناسبات قدرت و نظام کیفری برخواهد گشت که با تأثیر بر کارگزاران قضایی، حضور آن عیان می‌گردد.

چیدمان و یا پی‌ریزی سیستم قضایی نیز می‌تواند به نحوی باشد که آشکارا راه را برای مداخله آسان عناصر قدرت باز نماید به گونه‌ای که با درهم‌تنیدگی برخی اجزا و تشکیلات در نظام قضایی، اعمال نفوذ راحت‌تر صورت می‌پذیرد. به هر روی، از زمان انتساب یک اتهام جزایی و شروع فرایندهای تعقیب، تحقیق و دادرسی، عوامل متعددی در قالب «خرده قدرت» نقش ایفا می‌کنند و می‌توانند بر حکم اصلی تأثیر بگذارند تا مجرمی در نهایت، سخت‌تر، سهل‌تر و یا بلاکیفر باقی بماند و یا آنجا که باید بی‌گناه شناسانده شود، حکم مجرمیت دریافت دارد. در تمام این موارد، ما با تأثیر قدرت در حکم نهایی مواجه هستیم. در مناسبات قدرت و مجازات، باید به گونه‌ای تبارشناسانه و تحلیلی تاریخی از آن به بحث پرداخت. با آوردن چند نمونه معروف تاریخی، موضوع تأثیر اشکال قدرت بر مجازات را به بحث خواهیم نشست.

الف- دعوای جزایی دامی‌ین (سال ۱۷۵۷ میلادی - فرانسه)

«دامی‌ین» به جرم سوء قصد به جان شاه فرانسه در دوم مارس ۱۷۵۷ میلادی محکوم شد و حکم دادگاه شاهی از این قرار بود که؛ «دامی‌ین» در برابر درب اصلی کلیسای پاریس، به جرم خود اعتراف و طلب مغفرت کند و از آنجا با یک تا پیراهن و مشعلی از موم مشتعل به وزن نزدیک به یک کیلو در دست، در یک گاری به میدان «گرو» برده شود و بر قاپوچی که در آنجا برپا شده، با انبری گذاخته و سرخ، سینه، بازوها و ران‌ها و ماهیچه‌های ساق‌هایش شکافته شود، و دست راستش در حالی که در آن چاقویی را گرفته که با آن، به جان شاه سوء قصد کرده، با آتش گوگرد سوزانده شود و روی شکاف‌های ایجاد شده در بدنش، سرب مذاب، روغن جوشان، صمغ گذاخته و موم و گوگرد مذاب ریخته شود، و سپس بدنش با چهار اسب کشیده و چهار شقه شود و اندام‌ها و بدنش سوزانده شود، خاکستر شود و روی تنه و بقیه عضوها را با هیزم و ترکه‌های چوب پوشانند و گاه و خاشاک همراه هیزم‌ها را آتش زدند. مطابق حکم، تمامی بدن به خاکستر بدل شد.

ب- دعوای جزایی آلفرد دریفوس (سال ۱۸۹۴ میلادی - فرانسه)

«آلفرد دریفوس»^{۱۹} افسر یهودی تبار ارتش فرانسه که به جرم جاسوسی و خیانت به کشور به محاکمه کشیده شد و در اثر نقش مناسبات قدرت، در سال ۱۸۹۴ میلادی مجازات شد. متعاقباً در اثر تلاش‌های پیگیر جنبش روشنفکران فرانسه، رسوایی بزرگ قضایی در اثر نفوذ قدرت فاسد، نمایان گشت و بی‌گناهی افسر مجازات شده، احراز و برائت حاصل نمود. اتهام جاسوسی و متعاقباً

19. Alfred Dreyfus

خیانت به کشور فرانسه در زمانی که احساسات ناسیونالیستی به شدت اوج گرفته بود، باعث شد که با تشخیص کارشناس تطبیق خط و در اثر فشارهای بی‌شمار نیروهای نظامی دیگر، در نهایت محکومیت «دریفوس» به اتهام ارتباط با نیروهای آلمانی و ارسال اطلاعات برای آنان رقم بخورد. یهودی مسلکی «دریفوس» و جنبش یهودی‌ستیزی آن دوران نیز که عاملی سیاسی - مذهبی بود، راه را برای نفوذ مداخلات سیاسی و نظامی هموار نموده و در تسهیل مجازات «دریفوس» مؤثر واقع افتاد. با به جریان افتادن سناریوی از تعقیب و تحقیقات قضایی و با نفوذ عوامل نظامی و دامن زدن به گمانه‌زنی‌ها، «آلفرد دریفوس» در دام گرفتار آمده و با اتکا به تنها سر نخ موجود در یک نامه زیر عنوان «دی»، و با کمک کارشناسان خط و نفوذ نظامیان به صورت شهادت علیه وی، در نهایت به عنوان جاسوس و خائن به کشور شناسایی و به حبس ابد، اخراج و تبعید به جزیره شیطان «گویان»، محکوم گردید.

پ- دعوی جزایی عبدالخالق هزاره (سال ۱۹۳۳ میلادی - افغانستان)

«عبدالخالق هزاره» در کشور افغانستان نیز به مثل «دامی‌بن» به قصد جان شاه اقدام و با شلیک دو گلوله، «محمد نادرشاه» را به قتل رسانید. شلیک نوجوانی محصل بر قلب استبداد افغانستان، که منجر به برگزاری دادگاهی فرمایشی برای رسیدگی به جرم «شاه‌کشی» شده و در اجرای حکم مجازات هم، شدیدترین شقاوت‌ها در ملأ عام به نمایش درآمد. مفتشین، تمام ناخن‌های دست او را با انبر کشیدند تا به معاونین جرم وی پی ببرند. در پاسخ اینکه به دستور چه کسی، اقدام به قتل شاه نموده؟ «عبدالخالق هزاره» فریاد می‌کشید: «به دستور خود». این کار تا کشیدن تمام ده ناخن دست «عبدالخالق» تکرار می‌گشت و پاسخ «عبدالخالق هزاره» هم، تکرار عبارت «به دستور خود» بود. چشمان، گوش‌ها و بینی «عبدالخالق هزاره» در جلو چشم تماشاگران بریده و بر بدنش مایع مذاب ریخته شده و اندام‌هایش توسط اسب از بدن جدا شد. بدن او را تکه‌تکه کردند و با سیخ داغ آن قدر بر رانش ضربه زدند که از اتاق مجازاتش، بوی گوشت سوخته می‌آمد. مجازات «عبدالخالق» فراتر از مجازات «دامی‌بن»، تنها بر بدن وی اعمال نشد. اقوام و خویشان و اعضای خانواده وی نیز به صرف شریک بودن در رگ و ریشه، شریک جرم به حساب آمدند. «عبدالخالق» دقیقاً مانند «دامی‌بن» مجازات نشد بلکه کارگزاران و عمال حکومت «محمد نادرشاه» مقتول، با حکم دادگاه تمام خانواده و بستگان «عبدالخالق» را هم مجازات کردند.

در هر کدام از دعوی فوق، حکم مجازات مرتکبان با مناسبتی به نام «قدرت» پیوند ناگسستنی دارد. ایفای نقش قدرت را می‌توان در صدور مجازات، نحوه اجرا و عاقبت مرتکب ملاحظه نمود. نمونه‌های از این دست در تاریخ بشری فراوان است ولی به چند نمونه از باب مثال بسنده نموده تا نقش قدرت را در مجازات هم ملاحظه نماییم. پرواضح است که کاری به‌درستی یا نادرستی رفتار مرتکبان نداشته و بحث ما درخصوص بزهکاری یا عدم‌بزهکاری رفتار مرتکبان نمی‌باشد. بحث ما این است که؛ صحنه نظام عدالت جنایی، نباید به آوردگاه دوئل سهامداران در جرم تبدیل شود. نظام عدالت جنایی نباید به جولانگاه قدرت طرفین در غلبه بر قانون به انحای مختلف، تبدیل گردد. نظام عدالت جنایی باید واکنش خویش را با توسل به قانون علیه مرتکبان جرایم نشان دهد و نه اینکه با

خسونت تمام به واکنش غیرانسانی مبادرت ورزد که روح آدمی از شنیدن آن منزجر می‌گردد. در یک کشور قانون مدار، اصل بر آن است که حکم مجازات باید برابر قانون صادر گردد و چهارچوب آن مشخص و با طی مراحل قانونی، بعد از قطعیت به اجرا درآید. صدور حکم غایت امور خواهد بود و مجازات یا بی‌گناهی آن باید آشکارا اعمال گردد و از دخالت عوامل متعدد مصون بماند. ورود اشخاص ذی سمت تحت هر عنوانی و با هر اسم و رسمی، گره زدن موضوع به مناسبات سیاسی، جعل امور و وارونه‌انگاری قضایا به هر طریق ممکن برای تأثیر در حکم نهایی، خسونت بی‌ضابطه در واکنش به نام قانون، رهانیدن به سبب وجود علقه‌های نسبی - سببی و وابستگی‌های نژادی، قومی، دینانی، سیاسی و نحو آن را باید در زمره تأثیر اشکال قدرت بر حکم کیفری دانست که در این شرایط، مجازات یا برائت نهایی حاصل از آن، فاقد ارزش خواهد بود و اعتبار نظام قضایی را در درازمدت زیر سؤال خواهد برد.

در دعاوی مزبور که شمه‌ای از هر کدام به اختصار از نظر گذشت، به‌زعم ما، «قدرت»، گاه در یک شکل خاص و گاه با ترکیبی از اشکال، آشکارا نفوذ خود را در حکم کیفری نهایی اعم از محکومیت یا برائت، نشان می‌دهد.

۳-۱- بررسی تأثیرگذاری گونه‌های قدرت در دعوای جزایی دامی‌بن

در دعوای «دامی‌بن»، سوءقصدی به جان پادشاه صورت می‌پذیرد و پادشاه جان سالم به در می‌برد. بدیهی است که نظام پادشاهی قبل از انقلاب فرانسه، به شدیدترین صورت‌ها، تمام ارکان‌های حکومتی را در دست داشته و نظام قضایی شاهی نیز مستثنی از اصل حکومت مطلقه پادشاه نبوده است. در دعوای «دامی‌بن»، نمایش تعذیب مجرم، نشان از «قدرت پادشاهی» دارد که با تسری نیروی خود بر بدنه دستگاه عدالت، بر حکم مجازات و حتی چگونگی اجرای آن تأثیر گذاشته است. در این نظام کیفردهی، سزاکرایی محض ملاک نظر بوده و جرمی که ساحت ملوکانه پادشاه را مورد تجاوز قرار داده، باید از درون یک مکانیسم جزایی قاطع و جازم، بدان پاسخ داده شود. شدت ضمانت اجرا، رابطه مستقیمی با قدرت پادشاه داشته و نمایش نفرت‌انگیز آن کمک فراوانی به استحکام سلطنت مطلقه خواهد نمود.

پایگان مجازات در زمان صدارت پادشاه که قدرتش را از دل احکام نمایان می‌سازد به توسط قضاتی صادر می‌شود که مجری فرامین پادشاه هستند و قدرت شاهی در انتصاب آنان کاملاً نمایان است. چنین مجریانی، قضاوت ننموده، بلکه مجری فرامینی هستند که با درج در مجموعه‌ای دستوری و آمرانه، نام قانون به خود گرفته‌اند و بیش از آنکه در صدد حفاظت از منافع عمومی باشند، نمادی از اراده شاهی و حافظ منافع وی می‌باشند. یکی از مهم‌ترین منفعت‌ها نیز، برقراری دستگاه سلطنت و تداوم آن می‌باشد. «زرادخانه وحشت عدالت‌نام نهاده پادشاهی»، می‌بایست در بردارنده تلنباری از کیفرهای غیرانسانی همچون؛ سوزاندن در تل آتش، در چرخ گذاشتن، گیوتین و غیره باشد تا از درون آن، قدرت سلطنتی و اقتدار بلامنازع شاهی رُخ بنمایاند.

«به قول «اولیغه» تعذیب هنر نگهداری زندگی در درد است، آن هم از طریق تقسیم زندگی به

«مرگ هزارباره» و رساندن به «شدیدترین جان‌کندن»، پیش از آنکه زندگی به پایان برسد. تولید به قاعده درد است. تعذیب، نوع آسیب بدنی و کیفیت و شدت و طول مدت درد را به شدت جرم، شخص مجرم و مرتبه قربانیان آن پیوند می‌دهد. مجموعه قوانین قضایی درد وجود دارد و این کیفر، مطابق قواعدی مفصل محاسبه می‌شود و تمامی این عنصرهای گوناگون، کیفرها را چندگانه می‌سازند و باتوجه به نوع دادگاه‌ها و جرم‌ها، با یکدیگر ترکیب می‌شوند.^{۲۰} نمایش تعذیب «دامی‌ین» در قالب حکم کیفری دادگاه سلطنتی در سال ۱۷۵۷ میلادی، هم در این چهارچوب قابل تفسیر است. قدرت سلطنتی هنگامی که خود را از درون فرایند عدالت جنایی و طی یک دستور جزایی بر بدن «دامی‌ین» بروز می‌دهد، نمایانگر عظمت عدالت است. عدالتی که در ساحت شاه تجسم و تبلور یافته و در اثر جرم «دامی‌ین» لکه‌دار شده بود، اکنون در زیر فریاد درد همان مجرم، بازمی‌گردد. مکانیسم قدرت پادشاهی با تولید درد بر بدن مجرم، به بازگشتن چنین عدالتی یاری می‌رساند.

مجازات «دامی‌ین» نشانگر به جریان افتادن چرخ قدرت پادشاه در مقابل مجرمی بود که اراده عموم را که در اراده شاه جای گرفته، خدشه‌دار نموده بود و از گنه‌قوانینی که مبین قدرت لایزال پادشاه بود به اجرا درمی‌آمد. دعوی «دامی‌ین» را می‌توان از طریق نفوذ قدرت سیاسی هم به بحث نشست. تعذیب به‌مثابه شکلی از مجازات بروز یافته، که درک قدرت سیاسی از آن آشکار می‌شود. «دامی‌ین» با نقض قواعدی که معرف اراده پادشاه بوده و عموم به آن پایبندند، به حوزه حاکمیت سیاسی تازیده و امنیت شهروندان را به خطر انداخته است. کاربست قدرت پادشاه همچون شخص نخست سیاسی جامعه، در چنین مواردی ضروری بوده و بازگرداندن امنیت مخدوش شده همگان، رسالت حاکم سیاسی است که اعمال این قدرت سیاسی برای ایفای رسالت، دوئل قضایی پادشاه با مجرم را نمایان می‌سازد. مجازات در این حالت نه جبران خسارات بلکه نبرد قدرت سیاسی با قدرت فرد مجرم می‌باشد. چنین نمایش قدرتی باید از درون یک مکانیسم تمام‌عیار مجازات به اجرا درآید و البته بدیهی است که همیشه برد با قدرت حاکم سیاسی است.

«میشل فوکو» کاربرد قدرت سیاسی را در قضیه «دامی‌ین» با تصویری بی‌بدیل بیان می‌دارد. «حقّ تنبیه مانند جنبه‌ای از حقّ پادشاه برای جنگ با دشمنانش بود: مجازات وابسته بود به این «حقّ شمشیر دو لبه»، به این قدرت مطلق زندگی یا مرگ که در حقوق رومی تحت عنوان «قدرت محض» از آن سخن رفته است، حقی که بر مبنای آن، شاه با دادن فرمان تنبیه جرم، موجب اجرای قانونش می‌شود. به‌علاوه، مجازات شیوه انتقام‌گیری هم شخصی و هم عمومی بود چون نیروی جسمی - سیاسی پادشاه به‌نوعی در قانون حضور داشت: با تبیین خود قانون، معلوم می‌شود که قانون صرفاً تمایل به منع کردن ندارد، بلکه تمایل دارد با تنبیه کسانی که ممنوعیت‌هایش را زیر پا گذارده‌اند، از تحقیر اقتدارش انتقام بگیرد. در اجرای عادی‌ترین کیفرها، در رعایت بسیار دقیق شکل‌های قضایی، نیروهای فعال انتقام، حاکم است.»^{۲۱}

۲۰. میشل فوکو، *مراقبت و تنبیه (تولد زندان)*، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانپنده (تهران: نشر نی، ۱۳۹۲)، ۴۶.

۲۱. فوکو، *مراقبت و تنبیه (تولد زندان)*، پیشین، ۶۳.

«دامی‌ین» با طرز وحشتناکی به سلاخی دستگاه قضایی سپرده شد و کارکرد سیاسی - قضایی چنین مجازاتی، برای بازگرداندن شکوه جراحت‌برداشته پادشاه سیاسی لازم بود. حکمران قدرتمندی که در تقابل با «سوژه» گستاخ زیرپای گذارنده قانون قلمرو سیاسی، باید به نمایش پرطمطراق قدرت قضایی متوسل شود و با تحمیل تعذیب بر «دامی‌ین»، قدرت را از درون مکانیسم جزایی، مجدداً برقرار و فعال می‌نمود. این راستی، همانا نمایش قدرت و تأثیر آن بر مجازات مجرمان را در ذهن پدیدار می‌سازد.

۳-۲- بررسی تأثیر‌گذاری گونه‌های قدرت در دعوی جزایی آلفرد دریفوس

سیستم عدالت کیفری فرانسه در دعوی «آلفرد دریفوس» نشان داد که مناسبات قدرت سیاسی، می‌تواند اصلاحات قوانین برآمده از تفکرات «منتسکیو»^{۲۲}، «ولتر»^{۲۳}، «سروانتس»^{۲۴}، «بکاریا»^{۲۵}، «روسو» و دیگران را لرزان نماید. نباید با یک دعوی جزایی، تمام ابهت دستگاه قضایی فرانسه را زیر سؤال برد اما نمونه‌های از این دست را می‌توان در دستگاه قضایی کشورها، به وفور دید. البته تنها تعدادی از آنان به بیرون درز نموده و علنی می‌شود و می‌توان لایه‌های علنی نفوذ قدرت اقتصادی، سیاسی، نظامی و غیره را آشکارا در آن نظاره نمود.

در دعوی «دریفوس»، می‌توان به راحتی، رد پای مناسبات قدرت دیانتی و نظامی را با فناوری مجازات مشاهده کرد. «مقاومت» مصلحان اجتماعی در برابر ناعدالتی عیان روی داده، که منجر به مجازات بی‌گناهی شده بود را نیز، در شکل قدرت متقابل می‌توان به نظاره نشست. در این گذار، بازم قدرت در شکل سیاسی آن و به صورت تحمیل مجازات بر ادیبانی چون «امیل زولا»^{۲۶} که خطاییه نوشته و رسوایی نظام قضایی را علنی نموده بودند، خود را آشکار ساخت.

چرخش مداوم و هر دم قدرت سیال در بدنه اجتماعی و از درون نظام عدالت کیفری در دعوی «دریفوس» جاری و ساری بود. تبانی تعدادی جاسوس نظامی وابسته به قوای آلمان، از درون ارتش فرانسه، «دریفوس» را به دام مجازات غلطانید. کیش یهودی «دریفوس»، محملی برای تحمیل قدرت دیانتی بر وی بود که با بهره‌گیری از قدرت نظامی اشخاص درجه‌دار درون نظام فرانسه، راه را برای مجازات فرد بی‌گناه هموار نمود. همچنین برخی از کارشناسان فرانسوی در تطبیق خط نیز، یهودی‌ستیزی خویش را عیان ساخته بودند چراکه خط مندرج در سند جاسوسی، شباهتی به دست‌خط «دریفوس» نداشت. جعل مدارک دیگر از سوی همکاران نظامی فرد بی‌گناه برای محکوم نمودن «دریفوس» نیز حکایت از روابط پنهان نظامیان با جاعلانی داشت که با تمسک بر قدرت نظامی، سعی در جهت‌دهی فرایند قضایی داشتند. درنهایت با برگزاری فرمایشی دادگاهی نظامی، «دریفوس» مجازات گردید.

22. Montesquieu

23. Voltaire

24. Cervantes

25. Cesare Beccaria

26. Emile zola

بدیهی است که به میزان مجازات کاری نداریم، بلکه هدف ما عیان ساختن تأثیر قدرت بر فرایند مجازات فردی می‌باشد که در این دعوی، کاملاً بی‌گناه بوده و باید برائت حاصل می‌نمود. مجازات ولو تحمیل یک روز حبس و یا حتی یک یورو جزای نقدی هم باشد، غیرقانونی و ناشی از تأثیر قدرت بر فرایند کیفردهی خواهد بود در جایی که با فقدان دلیل، الزام در برائت متهم وجود دارد.

تأثیر قدرت دیانتی در یهودی‌ستیزی فرانسویانی خود را آشکار ساخته که باعث ملتهب نمودن اوضاع برای تحمیل مسؤولیت کیفری بر «دریفوس» شده‌اند. تأثیر قدرت نظامی زمانی نمایان می‌گردد که افراد نظامی با جعل مدارک و تبانی با یکدیگر، سعی در وانمود کردن صحت اتهام جاسوسی «دریفوس» دارند. قدرت نظامیان، همچنین در استناد به شهادت کارشناسان خط بر علیه «دریفوس» نیز مؤثر افتاده و روند دادگاه نظامی را به سمت موردنظر خویش هدایت نمودند. به جریان افتادن چرخ قدرت نظامی برای محکوم نمودن عنصری بی‌گناه در درون همان ارتش فرانسوی، راه را برای صدور حکمی هموار نمود که کمترین آثار عدالت قضایی را با خود به همراه نداشت و عاقبت نفوذ قدرت فاسد، بنیان حکم شرم‌آور نظام حقوق کیفری فرانسه را پی افکند.

تلاش‌های مصلحان اجتماعی و روشنفکران آن زمان در تاب نیوردن بی‌عدالتی و سر دادن فغان ناشی از بیداد را هم باید در چهارچوب قدرت متقابل «مقاومت» تحلیل کرد. عیان ساختن ناعدالتی نهاد قضایی در اثر فشار قدرت، که به صورت محکومیت «دریفوس» خود را بروز داده بود، موجب واکنش مقامات سیاسی فرانسه بر مصلحانی گردید که رسوایی نظام قضایی را برملا کرده بودند. همان نظام قضایی، که قدرت سیاسی، مشروعیتش را از دل آن به تابعان شناسانده و در تثبیت پایه‌های قدرت سیاسی خویش، بدان متکی بود.

قدرت، نیاز به فعال گشتن مجدد داشت و از این رو، با تحمیل کیفر زندان بر عیان‌ساختگان رسوایی «مجازات بی‌گناهان»، قدرت سیاسی از طریق مکانیسم عدالت کیفری کنون رسوا شده، اعمال گردید. تأثیر قدرت در اشکال سیاسی، نظامی، دیانتی را آشکارا می‌توان در این دعوی دید که تا آخرین لحظات و برای جمع کردن آبروی ریخته شده در جریان بود و در نهایت، چربش قدرت تابعان در استمرار و اصرار بر عقیده برائت بی‌گناهان بر قدرت فاسد مخالفین، به نتیجه رسید و تشعشع نور عدالت از پس پرده تاریکی‌ها، سر بر تافت و درخشیدن آغاز نمود. تأثیر اشکال متعدد قدرت متکی بر دیانت، قدرت نظامی و قدرت سیاسی را بر نظام عدالت کیفری می‌توان ملاحظه کرد که این قدرت‌ها، از راه و به نام قانون، از درون مکانیسم کیفردهی تابعان (قناوری مجازات)، اعمال می‌شود. در دعوی «دریفوس»، اعمال قدرت در اشکال متعدد آن، باعث مجازات شدن «فرد بی‌گناه» گردیده بود.

۳-۳- بررسی تأثیرگذاری گونه‌های قدرت در دعوی جزایی عبدالخالق هزاره

دعوی «عبدالخالق هزاره» در سال ۱۹۳۳ میلادی، عطفی دگر بار به فعال گردیدن مکانیسم قدرت دارد که نشانی از صحنه دوئل جلاد و مجرم در آوردگاه جزایی می‌باشد. عمل مرتکب، جرم قتل نام دارد که در اثر مبارزه با استبداد و خفقان حاکم غدار بر مسند قدرت برنشسته وقت افغانستان، ارتکاب می‌یابد. عمل قتل قابل توجیه نیست ولی اگر با رویکردی جرم‌شناختی به شرایط جانبی پرداخته شود،

شاید بسترهای ارتکاب قتل، توسط فرد نوجوان ۱۷ ساله توجیهاتی بیابد که اکنون عملش نه قتل، بلکه رفتاری شجاعانه قلمداد شده و به نماد مبارزه با استبداد در افغانستان مبدل گشته است. در هر صورت، جرمی تحت عنوان قتل ارتکاب یافته که باید مجازات قانونی داشته باشد. ضمانت اجرای رفتار غیرقانونی، باید بر اساس قانون و در چهارچوبی منطقی تحمیل گردد و نه اینکه، خشونت متقابل و به نام قانون در حق مرتکب روا داشته شود. چه اینکه خشونت متقابل به نام قانون، خود بی قانونی دیگری است که آگاهانه صورت می‌پذیرد. قدرت سیاسی حاکمیتی «محمد نادرشاه» مستبد، با قتلی چنین ساده در جلوی چشمان انبوه محافظانش و به توسط نوجوانی محصل، به ریشخند گرفته شده بود. تابعان از کشته شدن ساده قدرتی که تا آن هنگام، کسی جرأت سخن در برابر وی را نداشت، در بهت و حیرت فرو رفته بودند. ضرورت اقتضا می‌کرد که تمام بدنه قدرت در اشکال مختلف آن به جریان افتد و با پاسخی دندان‌شکن به محصلی نوجوان در منظر عموم، آبروی ریخته شده حاکمیت شاهی، جمع شود و ابهتی دوباره یابد و مکانیسم قدرت مجدداً فعال گردد.

نظام حاکم با بهره‌گیری از تمام قدرت درون‌نهادی خویش، نیل به مقصود را تنها از دل مجازاتی غیرقابل تصور، میسور می‌پنداشت و با به جریان انداختن نمایش تعذیب در قرن بیستم میلادی بر بربریت انسانی و اراده معطوف به قدرت آدمی، مهر تأییدی دوباره نهاد. خشونت رفتاری «عبدالخالق هزاره» که فریاد در نطفه خفه شده هزاران مرد و زن افغانی بود، با خشونت متقابل دم و دستگاه قضایی حاکمیت سیاسی «محمد نادرشاه»، پاسخ داده شد.

مجازات باید با مراعات اصل قانونی بودن جرایم و مجازات و در نظر داشتن اصل شخصی بودن کیفرها باشد و این مهم در حاکمیت مبتنی بر شرع اسلامی افغانستان، در تکیه به آیه قرآنی «و لا تَزِرُ وَازِرَهُ وِزْرَ أُخْرَى» اهمیتی دوچندان خواهد یافت. همان شرعی که «محمد نادرشاه» مقتول، بنیان شریعت و مقبولیت نظام حاکمیتی خود را بر آن استوار ساخته و مستدام کرده بود. اما در واقع حکم دادگاه شرع افغانستان، برای نوجوانی هفده ساله به صورت دهشتناک‌ترین تعذیبها و بدون رعایت هیچ اصلی صادر و به اجرا درآمد. مجازاتی که «عبدالخالق هزاره» و تمام خانواده و بستگان وی را نیز شامل گردید.

فعال گردیدن مجدد مکانیسم قدرت بانفوذ در دستگاه عدالت جنایی، بلافاصله حکم بر اعدام «عبدالخالق» و حبس بسیاری از بستگان و تمام معاونین در جرم را صادر نمود. اعدام در ملاء عام و با تکنیک تحمیل «درد هزارباره تا مردن» نوجوان محکوم به اجرا درآمد. خشونت که با نام قانون انجام می‌پذیرفت توجیه شرعی، قانونی، اخلاقی نداشته و تنها نمایی از دوباره برقرار کردن قدرتی بود که با جرم ارتكابی از میان رفته و ساختش به زیر سؤال کشیده شده بود. قدرت سیاسی حاکم بعدی برنشسته بر مسند قدرت، برای گرفتن زهره چشم از تابعان و تثبیت نیروی حاکمیتی خویش، اعمال گردید و نظام قضایی نیز که تابعی از قدرت سیاسی پادشاهی بود، به تثبیت این وضعیت و برقراری مجدد قدرت، یاری رسانید. در صدور چنین حکمی، اعمال قدرت سیاسی و نظامی را می‌توان دید که با اتکا بر قدرت قضایی و نفوذ در بدنه ساختار حقوقی، به شدیدترین وجه ممکن نیز به اجرا درآمد. مبنایی‌ترین اصول نیز رعایت نشد و دامنه گسترده نفوذ قدرت برای تحمیل مجازات، نه تنها مجرم،

بلکه تمام اطرافیان وی را نیز در بر گرفت. چون هدف نمایان ساختن قدرت بر نیروی مجرمی بود که ساحت پادشاه را جریحه‌دار نموده بود، بالطبع خبری هم از اتکای به مبانی شرعی در میان نبود و اصل شخصی بودن مجازات هم بهایی نداشت.

تأثیر قدرت سیاسی حاکم افغانستان با توسل به نیروی نظامی برای کنترل اوضاع و به‌منظور جلوگیری از شورش‌های احتمالی، به اجرای مراسم «تعذیب» در قرن بیستم کمک رسانید و در جریان مجازات «عبدالخالق»، خانواده و بستگان وی نیز در جلوی دیدگان مجرم، مجازات شدند. جدال قدرت بود و استیلای حکم پادشاه برای جبران یورش مجرم، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌نمود که به نام اعمال قانون، سازکار قدرت دگر بار برقرار می‌گردید. مجازات، خود مکانیسم قدرت است که کارگزاران از طریق آن اعمال حاکمیت می‌نمایند و تعذیب «عبدالخالق» در زیر نام مجازات و زندان و تبعید خانواده و اطرافیان وی نیز تحمیل قدرتی دیگر در این حوزه می‌باشد. نمایش مزبور، به آموزش «انضباط سوژه» با الگوهای هنجاری نظام حاکمیتی منجر شده و تابعان در انطباق خویش با الگوهای قدرت سیاسی که در لایه‌های متعدد اجتماع قرار گرفته، نسبت به هم‌نوایی با قانون تصویب شده از همین نهادهای وابسته به قدرت، اقدام می‌کنند. هم‌نوا نشدن با این قانون، عنوان جرم گرفته و ضمانت اجراهای متعددی هم بسته به میزان خدشه‌دار شدن قدرت، در انتظار «سوژه» خواهد بود. در خوانش «فوکویی» می‌توان فهمید که چگونه انسان، روح، فرد به هنجار یا نابهنجار به‌منزله ابژه‌های دخالت کیفری جای جرم را گرفتند و شیوه خاص به انقیاد در آوردن، با چه روشی توانست انسان را به‌منزله ابژه دانش برای گفتمانی با شأن «علمی» متولد کند.^{۳۷} از درون همین سازکار قدرت که از دل قدرتی دیگر به نام قانون مجازات به اجرا در آمده، می‌توان روند انقیاد انسان را برای هم‌نوایی با قدرت حاکم ملاحظه نمود. درستی کلام «فوکو» در این خصوص که روابط قدرت التفاتی بوده و باید آن را از درون شبکه بسیار پیچیده روابط میان انسان‌ها در ساختار اجتماعی مورد توجه قرار داد، در این قضایا بیشتر نمایان می‌گردد.

در تمام مصادیقی که عنوان گردید، سعی بر آن استوار شد که در بستری تجربی و با اتکای به دعاوی واقعی، گونه‌های متعدد قدرت و مجازات از نظر گذرانده شود و نشان داده شد که تأثیر اشکال مختلف قدرت بر مکانیسم کیفردهی به چه نحوی می‌باشد. تردیدی هم وجود ندارد که قدرت اقتصادی، قدرت نظامی، قدرت‌های شخصی (فرد دارای نفوذ) و انواع دیگر قدرت‌ها نیز می‌توانند بسته به نوع دعوی، تأثیرگذاری خود را بر مجازات بگذارند. شیوه تأثیرگذاری‌ها گاهی آشکار و گاهی نهان بوده و حتی در مورد دعاوی مذکور نیز می‌توان به سهولت اشکال دیگر قدرت را ملاحظه و تحلیل نمود.

بار دیگر تأکید می‌گردد که بحث ارتکاب جرم و مجازات صرف نیست، بلکه موضوع تأثیر قدرت بر مکانیسم کیفردهی تابعانی است که می‌توانند در موارد متعدد باعث تغییر روند قانونی شوند و مکانیسم کیفری را به راهی غیر از روند قانونی هدایت نمایند. برای مثال، فرد متهمی که با اقرار بر

ارتکاب جرم ارتشا، محکومیت قطعی خواهد یافت ولی با استفاده از نفوذ شخصی خویش در محاکم قضایی و تطمیع دادرس و یا سایر افراد، باعث می‌شود که مجازاتی بسیار خفیف دریافت دارد و بعداً نیز همین مجازات با انواع و اقسام ارفاق‌ها عملاً «در حکم عدم اجرا» درآید، خود نشان از نفوذ قدرت اقتصادی و روابط شخصی بر فرآیند عدالت کیفری دارد و می‌توان آن را تأثیر قدرت شخصی و یا قدرت اقتصادی بر کیفردهی قلمداد نمود.

توالی فاسد تأثیر قدرت بر مکانیسم کیفردهی مجرمان، به تمام ساختار نظام کیفری برخواهد گشت. البته سایر نهادهای درون یک اجتماع نیز مصون از تالی فاسد چنین تأثیراتی نخواهند ماند. نفوذ مسائل پیرا قضایی در چنین محاکمی، جهت اخذ نتیجه به هر قیمت، بیشترین فضای مانور را خواهد داشت. تابعان با دریافتن چنین اوضاعی، به سمت کاربرد جریان قدرت در اشکال مختلف آن گرایش خواهند داشت و البته تمام این جریان‌ها نیز «به نام قانون»، صورت خواهد پذیرفت. عرصه نظام قضایی به میدان نمایش ساز کارهای قدرت طرفین دعوی مبدل خواهد شد و قدرت قانون از کارایی اصلی خویش خواهد افتاد و در درجه دوم اولویت قرار خواهد گرفت. مجرم از قدرت کم یا زیاد خویش برای تأثیر بر نظام قضایی و برای مجازات نشدن بهره گرفته و زیان دیده هم علی‌رغم در دست داشتن ادله کافی، به سمت توسل به قدرت‌های ارتباطی خویش گرایش می‌یابد تا با چربش قدرت خویش بر قدرت متهم، موضوع را به نفع خویش به پایان برساند. در هر دو حالت مذکور، طرفین دعوی تلاش بر آن دارند که مورد نزاع را با توسل به مکانیسم قدرت و نه دلایل اثباتی، به پایان رسانند. بدیهی است که در این حالات، نمی‌توان از حاکمیت قانون سخن گفت. تابعان در این حالت، تنها نظاره‌گر «دوئل اشکال قدرت در آوردگاه قضایی» خواهند بود.

حال همین موضوع که از مفاسد نظام‌های کیفری به شمار آمده را در چهارچوب مناسبات قدرت، «فوکو» بدین نحو بیان می‌دارد: «مطالعه این خرده - فیزیک مستلزم آن است که قدرت اعمال شده در آن نه به‌منزله یک خاصیت، بلکه به‌منزله یک استراتژی در نظر گرفته شود، و اثرهای استیلایی این قدرت نه به یک «تصاحب» بلکه به ترتیبات، مانورها، تاکتیک‌ها، تکنیک‌ها و عملکردها نسبت داده می‌شود؛ مستلزم آن است که این قدرت را نه به‌منزله امتیازی که می‌توان از آن برخوردار شد، بلکه به‌منزله شبکه‌ای از مناسبات همواره در حال گسترش و فعالیت دید. [دریافتن موضوع] مستلزم آن است که نبرد دائمی الگوی این قدرت دانسته شود و نه قراردادی که معامله‌ای را انجام می‌دهد یا فتحی که قلمرویی را تسخیر می‌کند. روی هم‌رفته باید پذیرفت که این قدرت اعمال می‌شود و نه تصاحب و این قدرت امتیاز کسب‌شده طبقه حاکم نیست، بلکه اثر و نتیجه کلی موقعیت‌های استراتژیک این طبقه است - اثری که موقعیت کسانی که تحت سلطه‌اند آن را آشکار و گاه همراهی می‌کند. وانگهی، این قدرت بر کسانی که آن را ندارند، صرفاً به‌منزله اجبار یا ممنوعیت اعمال نمی‌شود، [بلکه] این قدرت آنان را محاصره کرده و از طریق و از خلال آنان می‌گذرد؛ این قدرت بر آنان تکیه می‌کند، درست به همان‌گونه که آنان نیز در مبارزه خود علیه قدرت، به‌نوبه خود بر چنگال‌هایی که قدرت بر آنان می‌اندازد، تکیه می‌کنند. این بدان معنا است که این روابط تا اعماق جامعه پیش می‌رود که این روابط در روابط میان قدرت و شهروندان یا در مرز میان طبقات جا ندارد

و این روابط صرفاً به بازتولید شکل کلی قانون یا دولت در سطح افراد، بدن‌ها، حرکت‌ها و رفتارها بسنده نمی‌کند؛ [در چنین حالتی] روابط تک‌معنایی نیستند؛ این روابط نقطه‌های بی‌شمار رویارویی و کانون‌های بی‌ثباتی را که هر یک خطرهای خود را دارد، تبیین می‌کنند، خطرهای درگیری، مبارزه، و واژگونی دست‌کم موقتی مناسبات نیروها.^{۲۸}

نقشی که سهامداران یک دعوی کیفری با اشکال مختلف در عرصه نظام عدالت جنایی، ایفا می‌نمایند، به تأثیر قدرتی اشاره دارد که سیستم حقوقی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. تأثیری متقابل و روابطی چندبعدی که درهم‌تنیدگی آن به اشخاص و نهادهای دیگر آشکارا عیان بوده و سیستم حقوقی نیز از همین طریق ایفای نقش متقابل نموده و سوژه‌ها نیز در عین ایفای نقش، ابژه کنش سامانه کیفری در قالب تحمیل ضمانت اجراها قرار می‌گیرند. بدین وصف عیان است که مکانیسم کیفردهی مجرمان یک فناوری عظیم و پیچیده به اطاعت واداشتن تابعان است و نباید آن را تنها از گذر یک واکنش صرف در قبال رفتار مجرمانه به نظاره نشست.

«تداوم و تولید قدرت را می‌توان در شمار واقعیت‌های پیچیده و پنهان مجازات دانست. مجازات صرف‌نظر از اهداف از پیش تعیین‌شده‌ای همچون سزاگرایی، بازدارندگی و حتی اصلاح و بازپروری، منجر به تکثیر و تعمیق قدرتی می‌گردد که آن را اعمال می‌کند. تمامی اشکال سلطه از نخستین تعاملات تجربی و فراتجربی بشری تاکنون، همواره از نوعی قدرت تبیینی بهره می‌برده‌اند.»^{۲۹}

در روابط اجتماعی و یا نظام‌های موروثی، اشخاص ثروتمند از قدرت اقتصادی بهره خواهند گرفت و در سایر جوامع سازمانی هم، سازمان‌ها بسته به توان اقتصادی در مناسبات اجتماعی نقش ایفا می‌کنند و در نظام‌های دیناتی نیز افراد روحانی و کارگزاران رسمی، به اشکال دیگری در روابط اجتماعی بر قدرت تکیه می‌نمایند. نظام‌های مختلف سیاسی، از فناوری کیفر هم در تثبیت قدرت بهره می‌گیرند و این نظام‌ها، با توجه به الگوهای تعیین حقیقت، مصادیق جرم‌انگاری را مشخص نموده و سپس با کیفرگذاری پدیده‌های مجرمانه و تحمیل مجازات بر مرتکبان جرایم، به اعمال قدرت مبادرت می‌ورزند. قدرتی کلان که از درون یک ساختار نظام قضایی اعمال گردیده و در همان آن، خود نیز متأثر از سایر اشکال قدرت کلان‌تر درون جامعه می‌باشد.

۴- نظری بر تأثیر قدرت در نظام کیفری ایران و راهکارهای جلوگیری از انحراف فرایند قضایی

نظام کیفری ایران نیز با الهام از مقررات شرعی و وضعی، مثل هر نظام دیگری، از مناسبات قدرت مصون نمانده و مکانیسم قدرت در سیاست‌گذاری عمومی و مراتب بعدی قانونگذاری و اجرایی و قضایی، بسته به موضوع تأثیر خود را آشکار ساخته است. در حوزه سیاست تقنینی، به‌وضوح تأثیر قدرت سیاسی بر وضع قوانینی خلاف اصل را شاهد هستیم و وضع تبصره ماده ۴۸ قانون

۲۸. فوکو، مراقبت و تنبیه (تولد زندان)، پیشین، ۳۸-۳۹.

۲۹. سید محمدجواد ساداتی و عبدالرضا جوان جعفری بجنوردی، «مفهوم قدرت در جامعه‌شناسی کیفری»، پژوهش‌های حقوق کیفری ۱۱ (۱۳۹۴)، ۱۴-۱۵.

آیین دادرسی کیفری، نمودگار بارز آن می‌باشد و نیز قائل گردیدن اختیاراتی موسع برای دادوران، در راستای تحدید حق دسترسی و کلا و سهامداران در دعوی، را باید از این شمار دانست. موارد بی‌شماری از چربش قدرت سیاسی و نیز قدرت قضایی را می‌توان در تصویب قواعد شکلی و ماهوی مثال زد و حتی تشکیل محاکم متعدد اختصاصی نیز می‌تواند تأییدی دیگر بر نفوذ قدرت بر امور ترفعی میان تابعان باشد. مرجع اصلی تظلمات باید دادگستری باشد و تخصیص چنین اصل عامی هم در بسیاری از موارد نه در راستای تخصصی کردن رسیدگی به دعوی بلکه، در راستای اختصاصی کردن موضوعاتی می‌باشد که در نهایت مصلحت سیاسی اقتضای آن را دارد.

در نظام قضایی ایران هم دعاوی مشهور فراوانی را می‌توان مثال زد که از نفوذ قدرت مصون مانده و شاید دعاوی؛ محمد گندم نژاد «سعید طوسی»، «روح‌الله زم»، «محمدعلی نجفی»، «ناصر محمدخانی - شهلا جاوید»، «بانیان سرنگونی هوپیمای آکرینی» و بسیاری دیگر را بتوان در این شمار مثال زد که هر کدام نیز تحت تأثیر مناسبات قدرت در جهت‌گیری قضایی، نتیجه‌ای متفاوت با امر واقع، به بار آورده و یا بلاپیگرد مانده و یا در زمان تعقیب به سکوت برگزار گردیده است. برجسته‌ترین مورد آن را به وضوح می‌توان در تأثیر قدرت روحانیت و صدا البته قدرت سیاسی حاکمه بر محاکم قضایی مشاهده کرد و آن هم جایی که «سعید طوسی» علی‌رغم دریافت حکم قطعی مجازات، در نهایت مبری از تحمل کیفر شناخته شد. چربش قدرت سیاسی بر قضایی چنان روشن بود که عیان فارغ از نیاز به بیان می‌باشد. امکان تحلیل مفصل موضوع در این جُستار وجود ندارد ولی همین اندک لازم به اشعار است که؛ انحصار تعیین و کلاهی مورد تأیید قوه قضائیه در دعاوی خاص امنیتی، استفاده وافر از قرار بلاوجهی تحت عنوان دسترسی نداشتن به پرونده، قرار عدم ابلاغ آرای امنیتی به اصحاب دعوی و از مجازات رهانیدن محکومان قطعی به کیفر در اثر اعمال قدرت فردی، سیاسی، روحانی و اقتصادی و نحو آن، نمونه‌های بسیار واضح تأثیر قدرت بر ساختار قضایی ایران و به انحصار در کلام هم، مقوله کیفردهی تابعان می‌باشد. در گذشته نیز تأثیر قدرت سیاسی ایران بر نظام قضایی تا بدان میزان بوده که حتی منجر به حذف نهادهای اساسی در ساختار قضایی گردیده و بلاتردید، حذف نهاد دادسرا در سال ۱۳۷۳ را باید در این راستا به تفسیر و تحلیل نشست.

گفتمان سنت‌گرایی مذهبی و قدرت نهاد یافته را نیز باید در همین راستا مورد اشاره قرار داد. حدود نیم قرن پس از استقرار گفتمان شبه مدرنیسم مطلقه و به دنبال عرفی کردن حقوق کیفری در عصر حکومت پهلوی، تصویب قانون «حدود و قصاص و مقررات آن» در سال ۱۳۶۱ گسستی محتوایی در نظام مجازات پدید آورد. بر اساس این قانون، طبقه‌بندی جرایم به کلی تغییر کرده و نظام کیفری مبتنی بر شریعت، مبنای این دسته‌بندی قرار گرفت. این تحول قابل توجه تنها بخشی از آثار دگرگونی گسترده‌ای بود که در قلمروی گفتمانی قدرت رخ داد. گفتمان نوظهوری که قائل به شایستگی طبقه روحانیت برای دستیابی به قدرت و هدایت جامعه بود. آذر این فرایند دگردیدی ساختاری هم شکل

۳۰. علی حسین نجفی ابرندآبادی، رحیم نوبهار و سیدمحمدجواد ساداتی، «تبارشناسی پیوند کیفر و قدرت در نظام حقوق ایران» مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی ۴ (۱۳۹۶)، ۵۴.

قدرت سیاسی، آشکارا به تغییر ماهیت نظام جرایم و کیفرها می‌انجامد که پیوند روشنی با حاکمیت سیاسی دارد.

بی‌گمان چنین وضعیتی، در افزایش جرایم علیه عدالت قضایی مؤثر بوده و تابعان با یافتن سویه‌های نفوذ قدرت و بهکار بردن آن، به تزلزل بنیان عدالت، لطمات بزرگی وارد خواهند آورد. از همین گذرگاه نیز می‌توان سوءاستفاده اشخاصی چون «اکبر طبری»‌ها، که به مدت چندین سال در بدنه دستگاه قضایی صاحب‌منصب بوده‌اند را با توسل به قدرت قضایی، اقتصادی، فردی و ... تحلیل کرد. این همانا قدرت قضاوتی و یا منصب دولتی و قضایی چنین اشخاصی بوده که با توسل به روابط اقتصادی و شخصی و نحو آن، راه را بر تنویر حقایق بسته و مجال سوءاستفاده از منصب را فراهم آورده است. برای پرهیز از کارکردهای سوءقدرت بر نظام عدالت کیفری باید به اصلاح بنیادین پرداخت. تبیین دقیق صلاحیت در امور و شورایی کردن نظام قضاوتی و انتصاب ناظران از میان شهروندان و تغییر چرخه‌وار آنان، می‌تواند راه را تا حدودی بر کزکارکرد قدرت محدود کند.

در صورت شورایی کردن نظام قضاوتی و قراردادن هیئت‌های بازبینی قضایی و نیز فراهم آوردن سیستم واری احکام جزایی و در بوته نقد وانهادن آرای کیفری، تردیدی نباید داشت که صادرکنندگان احکام کیفری دقت کافی معمول خواهند داشت. این راستی همچنین می‌تواند در مرحله اعمال کیفر (اجرا) هم به انجام برسد و تابعان جزایی باید به‌صورت شفاف از اجرای دقیق آرا اطمینان حاصل نمایند. درغیراین‌صورت تمام تلاش‌های کارگزاران قضایی، در فقدان اجرای کیفر به‌صورت دقیق، به طاق نسبان نهاده خواهد شد. تبیین سیستم قضاوتی (محاکمات در تصویر)، اجرای سیستم نظارتی دقیق بر اجراء، در نظر گرفتن وسایل ارتباطی مؤثر برای اطلاع عموم از روند عملکرد نظام قضایی، می‌تواند راه را بر انحراف عدالت مسدود نماید.

نتیجه‌گیری

در تحمیل «کیفر» بر تابعان می‌توان بیشترین نمود مقوله «قدرت» را به نظاره نشست. قدرت در فرایندهای قضایی و سیاست کیفری هر کشوری تأثیر خود را گذاشته و همین قوانین منبعث از اراده عمومی در ابتدا به قوام قدرت منجر می‌شوند. فناوری مجازات و سازکار اعمال آن با الهام از قدرت و تأثیرپذیری از آن می‌تواند در مقام عمل، به گونه‌های متعددی بر مرتکبان اعمال گردد. قدرت از راه قانون بر تابعان تحمیل می‌شود و بروز اشکال نامطلوب آن به یقین، در نتیجه واقعیتی زیر نام «حاکمیت از راه قانون» می‌باشد.

قدرت در مکانیسم کیفردهی مجرمان، از همان ابتدای فرایند تعقیب و تحقیق و محاکمه و مجازات و متعاقباً اجرای حکم تأثیر می‌گذارد. رگه‌های قدرت به نحوی در فرایند قضایی تأثیر خواهد گذاشت که در هر مورد و بسته به چربش قدرت یک طرف بر دیگری، می‌تواند نتایج متفاوتی به بار بیاورد. ارتباطات گسترده و توان اقتصادی بالا، در برخی موارد باعث می‌شود که از همان ابتدا، تلاش‌ها برای رهنمایدن او از فرایند قضایی و دام مجازات، به جریان افتد. در مقابل، متهم، به لحاظ قدرت اقتصادی و وجود ارتباطات گسترده طرف دیگر دعوی، به‌سوی گرفتار آمدن زیر چرخ‌های ارابه

کیفر هدایت می‌گردد. دیگری با وجود دلایل فراوان با ارفاق خارج از حد معمول دستگاه قضایی که به نوعی مجازات نشدن را در ذهن متبادر می‌سازد، مواجه می‌شود و شهروند دیگر، در فقدان دلایل متقن، به مجازات‌های شدید خارج از منطق محکومیت می‌یابد. تمام این موارد و یا حتی نمونه‌های بی‌شمار دیگر را می‌توان در قسمت اجرای احکام کیفری نیز ملاحظه نمود که عملاً در اثر نفوذ قدرت (در هر شکل آن)، احکامی اجرا نمی‌شود یا ناقص اجرا شده و یا حتی شدیدتر از حد متعارف به اجرا درمی‌آید. تاریخ بشری مشحون از دعاوی کیفری است که نفوذ قدرت را بر مکانیسم کیفردهی تابعان، نشان می‌دهد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اکبری، جهاندار، محمد آشوری، محمدعلی اردبیلی و علی صفاری. «فلسفه سلب حیات با نگاهی بر حقوق کیفری ایران». فصلنامه پژوهش‌های حقوق کیفری، ۸ (۳۰)(۱۳۹۹): ۹-۴۱.
- بروکس، تام. مجازات. ترجمه محمدعلی کاظم نظری. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵.
- راسل، برتراند. قدرت. ترجمه نجف دریابندری. تهران، نشر خوارزمی، ۱۳۹۷.
- روسو، ژان ژاک. قرارداد اجتماعی. ترجمه سعید حبیبی. تهران: انتشارات ابر سفید، ۱۳۹۷.
- ساداتی، سیدمحمدجواد، علی حسین نجفی ابرنآبادی و رحیم نوبهار. «تبارشناسی پیوند کیفر و قدرت در نظام حقوق ایران». مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی ۴(۱)(۱۳۹۶): ۳۷-۶۴.
- ساداتی، سیدمحمدجواد و عبدالرضا جوان جعفری بجنوردی. «مفهوم قدرت در جامعه‌شناسی کیفری». مجله پژوهش‌های حقوق کیفری. ۳(۱۱)(۱۳۹۴): ۹-۳۸.
- عضدانلو، حمید. سیاست، قدرت، عقلانیت، گفتار «میشل فوکو». تهران: نشر علم، ۱۳۹۱.
- فوکو، میشل. تولدزیست سیاست. ترجمه رضا نجف زاده. تهران: نشر نی، ۱۳۹۲.
- فوکو، میشل. مراقبت و تنبیه (تولد زندان). ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانانیده. تهران: نشر نی، ۱۳۹۲.
- منتسکیو، شارل. روح‌القوانین. ترجمه علی اکبر مهندی. تهران: نشر امیرکبیر، ۱۳۴۳.
- مهرآ، نسرين. «کیفر و چگونگی تعیین آن در فرایند کیفری انگلستان (با تکیه بر کارکردهای کیفر)». تحقیقات حقوقی ۴۵(۱۳۸۶): ۴۹-۹۶.
- میل، جان ستوارت. رساله درباره آزادی. ترجمه جواد شیخ الاسلامی. تهران: نشر علمی و فرهنگی، ۱۳۹۵.
- میلر، پیتر. سوژه، استیلا و قدرت. ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانانیده. تهران: نشر نی، ۱۳۹۸.
- میلز، سارا. میشل فوکو. ترجمه داریوش نوری. تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۹.
- وبر، ماکس. دین، قدرت، جامعه. ترجمه احمد تدین. تهران: نشر هرمس، ۱۳۹۴.

ب) منابع خارجی

M. Foucault. *Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 2nd Ed. With afterword by and an interview with Michel Foucault. Chicago: University of Chicago, 1983.